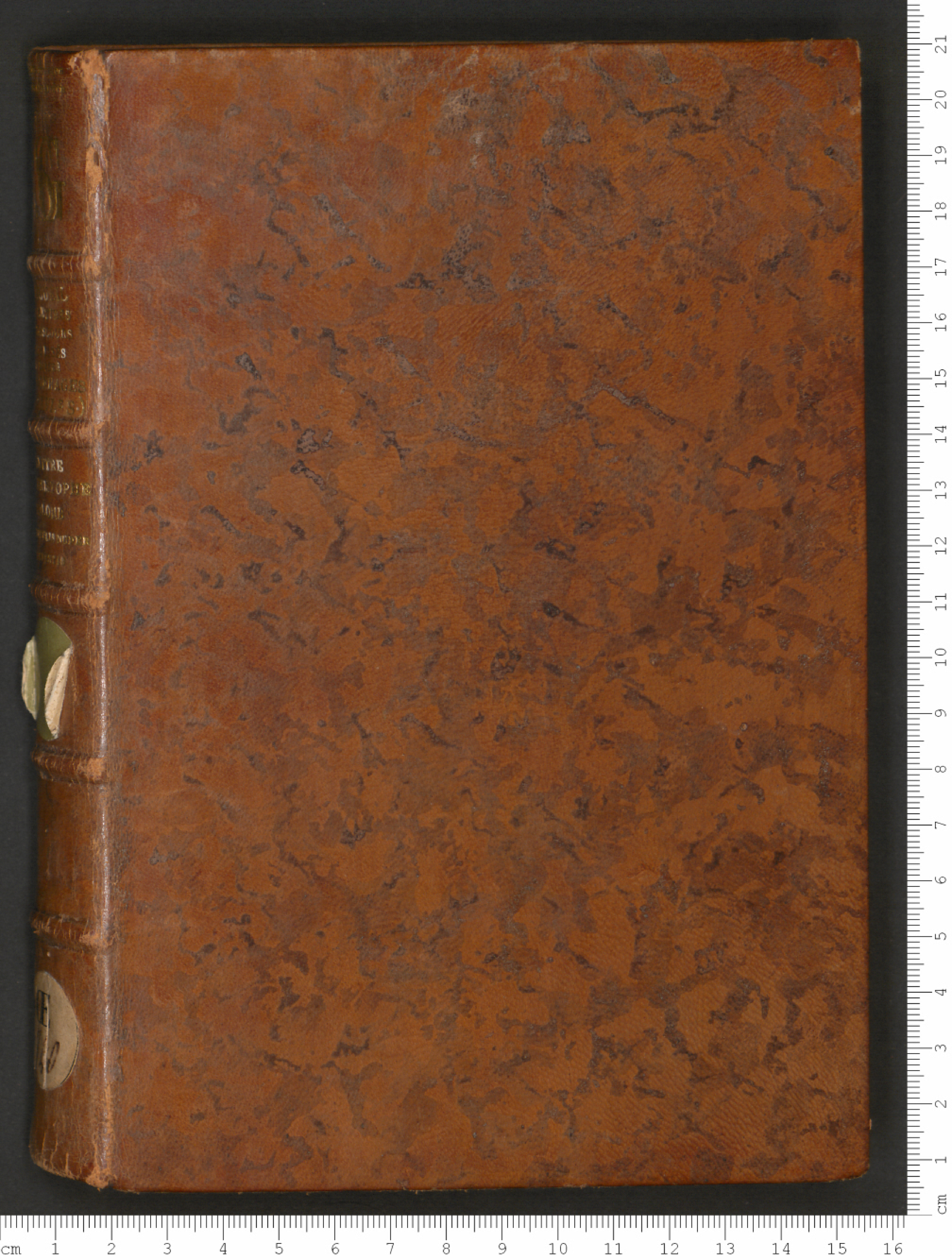
RECUEIL
DE LETTRES
ET DISCOURS
ADRESSÉS
À DIVERS
PERSONNAGES
(XV–XVI.e S.)

LETTRE
DE CHRISTOPHE
COLOMB
DE INSULIS NUPER
INVENTIS

La pièce 3 de ce recueil est la seconde édition de la traduction latine de la Lettre de Colomb relatant la découverte du Nouveau Monde.

Elle a été imprimée par Stephanus Planck, à Rome en 1493, lequel a également imprimé la 1re édit. – mais en omettant au titre le nom de la reine Isabelle.

Dans celle-ci, Planck corrige cette omission, ainsi que le nom du trésorier des Rois Catholiques.

C'est le no 4 de ma Bibliot. Amer. Vetustissima.

Henry Harrisse

3 juin 1892

les fiches portent pièces 1 à 6
puis pièces 1 à 30.

P. 1 – Datée de 1522 }
2. – id –
3. circa 1522
4 – –
5 } – –
6 } Datée de 1522

Ces six premières pièces forment les ffts. 1 à 27 du vol. et sont toutes du XVIᵉ s.

Pièces incunables : n° 1 (6) Daunou 463 – Pellechet 4090
2 (7) – 416 – 3230
3 (8) – omis – omis
(cf. 2 autres ex. D. 480 – 5060 et un 4ᵉ ex.
OE XV. 351 p. 12).
4 (9) Daunou 718 – 3862
5 (10) – 465
6 (11) – 675
7 (12) – omis Pellechet omis
(cf. OE XV. 351 p. 27 667 – 1686)
8 (13) Daunou 710
9 (14) – omis – omis
(cf. OE XV. 351 p. 22 671 – 5019)
9* (15) – omis –
(cf. OE XV. 351 p. 23 669
9** (16) – omis
(cf OE XV. 351 p. 28 673
10 (17) – 653
11 (18) – 665
12-13 (19) – 674 Pellechet 2048
14 (20) – omis
(cf OE XV. 351 p. 29 712
15 (21) – 461 Pellechet 4816
16 (22) – 588 – 4433
17 (23) – 590 – 2836
18 (24) – omis mais sous le n°
832 Daunou cite l'ex. [351] qui n'existe
pas ds. cet autre recueil : c'est sans doute une erreur
19 (25) – 534
20 (26) – 792
21 (27) – 419 coté à tort [351] ?

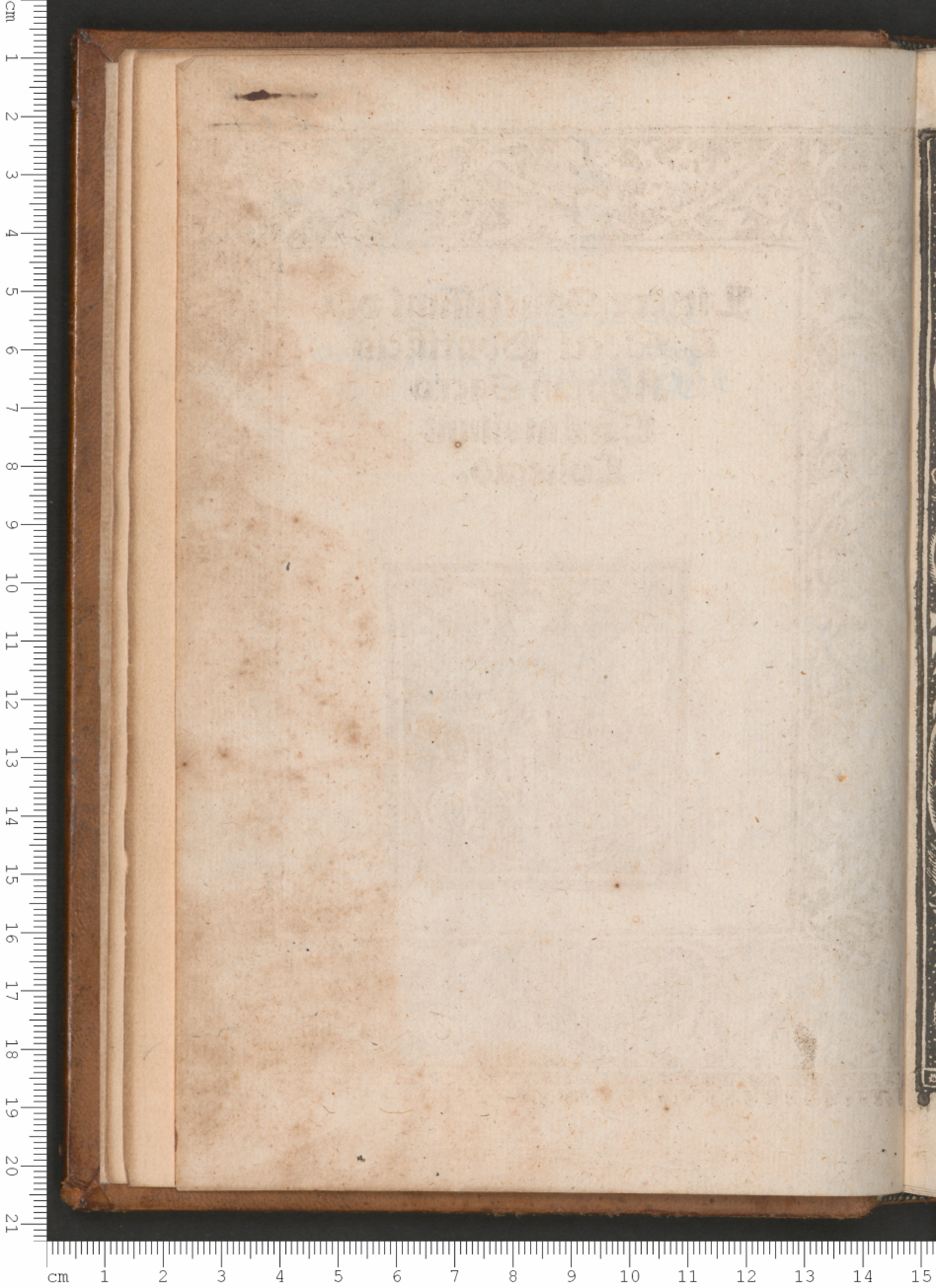
T.S.V.P.

22 (28). Daunou 717.
23 (29) – 287.
24 (30) – 313
25 (31) – 314
26 (32) – 466
27 (33) – 451

---

28 (34) Pièce datée de 1523
29 (35) – 1524
30 (36) – 1521.

n.° 4 (9) Lettre de Christophe Colomb

n° 17.

¶ Ad Cesarem.

Ut possem niueam tuam referre
Linguam Cesar et eruditionem.
Esset nunc studijs tuis et alto.
Nobis ingenio vel arte opusque.
Prestanti eloquio: Sed hoc libenter.
Prestamus: potuit pusilla quantum.
Uox a disciplino tare dextra.
Id tantum capias velim clientis.
Ingens officium: velut solebas.
Tuatum modo partium patronos.

Ad Xystum quartum Pontificem maximum Andree Brentij Patauini Oli. Cardi. Neopolit. Secre. epistola.

Venatoribus gratū munus canes sunt: militibus equi et arma. Que vero regia sunt ea regibus merito dari opor tet. Hanc igitur cum Cesaris orationem a me partim ex grecis litteris partim ex latinis sumptā et ex pluribus tanquam vas proprijs ptibus redintegratā: meo quidem iudicio magnificā regiam et verborū copia sniarūque grauitate refertā putauerim: nulli magis conuenire existimaui quā tibi Pont. max. eidemque doctissimo qui nostris tpibus nō secus atque Cesarē olim ex hac oratione fecisse constat: hoies nostros in diuturno et nimio ocia turpētes ad virtutem et gloriam excitare oiaque que ad illorum honorē Xpianamque rem pu. ptineāt: cōsilio preuidere et admonere nō desistis. Hanc certe quod magna ex pte ex publice bibliotece tue libris excerpserim vt vnde pfecta rede at: ad te mitto veluti primitias studiorum fructuū quos cuique litterarum studiosissimo pro magnificentia tua et benignitate apta tam ampla bibliotheca: colligēdos concesseris. Atque certe ob summa incredibiliaque tua oēs probos merita: etas nostra nō iniuria gaudere letarique potest. Cui celitus quidem tu Pont. optimus iusticia clementia munificētia pietate theologia omni denique impandi rōe ornatissi-

m⁹ ꝯtigeris. Qua ꝓpter vt tibi diutissia felicissimaqꝫ vita sit oẽs optam⁹. Nã vita tua salus nr̃a ꝛ incolumitas est. oĩa nãqꝫ tibi a natura bona ꝯcessa sunt: ea ꝟtutes tue illustrarũt: fortũna ꝛ glĩa amplificarunt. Quibus omnibus rebus fit vt eum ad hec accedant ꝓdentia doctrina sapiã: solus felix solus beatus sis ꝛ habearis in perpetuum.

Andree Brentij Patauini In. C. Julij oꝛõez ꝑfatio ad quirites.

C Julius Cesar bello Heluetioꝝ confecto Heduis populi Romani socijs quos Ariouist⁹ germanoꝝ rex traiectis renũ copijs bello ꝑsequebatᷣ: auxilij ferendi cã magnis itinerib⁹ Vesontionẽ Sequanoꝝ oppidũ contendit. Ibiqꝫ dũ paucos dies ad rẽ frumentariã explicandã moraretᷣ. magn⁹ milites terroꝛ incessit germanoꝝ quos ex pcontatiõe mercatoꝝ vocibusqꝫ galloꝝ cũ admirãde virtutis hoĩes in armisqꝫ exercitatissimos: tuꝫ etiã ingẽti coꝛpoꝝ magnitudĩe aspectu vultu truces ꝛ ĩmanes esse audierant. Quare cuꝫ oẽs fere milites alius alia abitionis cã illata ꝯmeatũ peterẽt: ꝛ a nõnullis etiã verba in vulgũ iactarentᷣ id bellũ non iure susceptũ esse: ꝓptereaqꝫ se nulli eiũ dicto audiẽtes foꝛe anxius aĩ ꝛ solicitus Cesar ad optimũ eius diuine eloq̃ntie: q̃ qdeꝫ nõ min⁹ quã armis eũ multa ꝑclara facta gessisse ꝯstat ꝯfugiũ ꝛ tutũ ꝑsidiũ se rcepit. Contõe igᷣ militũ aduocata oꝛõeꝫ hãc quã ad vos q̃rites hodie reciãtdã attuli: luculẽtissimã habuit q̃ simul oẽꝫ illis timoꝛis suspicione expulit aĩoqꝫ confirmauit: simul belli rõnes q̃bus iure susciperetᷣ explicuit: eosqꝫ ad bellũ gerendũ incendit. Hãc qñ apud Cesaris cõmentarios ꝛ grecos codices q̃ nõ pauci dũ cõi studẽs eũ vtilitati librũ publice hoc ãno ꝓfiterer mihi euoluẽdi fuerũt: mutilã mancã ꝛ qδ latĩe deessꝫ: in greca eẽ ꝛ qδ grece cõtra ĩ latina reppissez. iccirco ex duab⁹ mutilatis vnã integrã feci latinã: eãqꝫ q̃ntuꝫ tenue ingeniũ ꝛ medioсris nostra efficere potuit diligẽtia: oꝛnandã ꝛ amplificandã curaui. Et quia

nō me fugit me fortasse nōnullis videri arrogātie crimē subire q me Cesaris scriptis elegantissimis interposuerim si solertiā qdez potius quā arrogantiā dici oportuerit velle quid noui semp: qđ cognitione dignū sit: nostris hominibus diligēter studioseqʒ per grere: ideo non hanc prius edere institui quā a vobis iudicaretᷣ: vt saltē emendatiōe vestra min? alioꝝ censuraz timere possimus Eaz igiᷣ vt attente ꝛ beniuole audiatis vos oratos esse veliz: vt cui? causa huc venire a me inuitati pnoscatis ꝓbāda ne an explodēda sit: quo siuglari īgenio vr̄o summoqʒ iudicio id si dignū qđ edaᷣ: ꝓbatū fuerit: vobis ꝛ mihi parē laudez afferat ꝛ ceceris voluptatē rem certe nouā habituris. Si min? neqʒ me inani gloria neqʒ alios in errore versari sinatis. Qđ si nō ea eloquētia ꝛ arte sicut diuini Cesaris res requirit: habeaᷣ: iuuabit nos saltē vel Cesaris ꝑsonaz egisse ꝛ ostendisse nostrū in tantū virum studiū voluntatē ꝛ obseruantiā. Proinde non me: sed Cesarē iaz ad milites suos verba facientem audire existimate.

G. Jul. Cesaris oratio Vesontione belgice ad milites habita.

Non eadem Commilitones de rebus que ad rez. pu. pertinēt atqʒ de priuatis ratione consultandū esse censeo. Neqʒ eñ vt mea quidez fert opinio: cui quā ita res publice sicut priuate administrāde curande ve sunt Quādoquidē nobis ea precipue que laudi ꝛ emolumēto esse possunt: ꝓ re. p. aūt non nisi optima queqʒ ꝛ honestissima eligere atqʒ agere cōuenit. Cōsentaneū quidē est hoīes reꝝ suaꝝ diligētes ꝛ solicitos esse optere: cū nihilo secius ex ea mīme qđ decet: nō seruari solitū sit. Atqʒ etiā ignauissim? quisqʒ tut? ꝛ summope secur? posse esse videᷣ. At vero res. p. q̄ amplo presertī ꝛ magno excellit īpio q̄mprimū ocio ꝛ qete piret. Qđ qdez oīb? sic esse cōstat: ꝛ hec nō ab hominū arbitrio institutū: sed ab ipsius nature legib? impositū ꝛ longa tempoꝝ atqʒ exemploꝝ serie comprobatū: quodqʒ post

hoīm memoriā ꝛ in ꝑpetuū donec humanū genus ꝯstabit: ratū
firmūq̄ futuruz est. Hec cum ita sint. nemo vim in presentia pri/
uati potiꝰ ꝯmodi ꝛ salutis causa moueri debet: quā cōi senatꝰ po
puliq̄ Romāi cōmodo ꝛ existimatiōi inseruire. Reputare q̄so vo/
biscū ꝛ aīo voluite cum reliq̄ que vos maioresq̄ vros ꝛ rei bellice
gloriā decēt: tum in ṗmis ꝙ tot tales tātiq̄ senatorij ac equestris
ordinis viri oēs ornatissimi cū magna militū manu atq̄ sūma ꝛ
immēsa pecuniaꝝ vi huc accesserimꝰ: nō certe vti ignauie ac ina
ni inutiliq̄ secordie dediti essemꝰ: sed vt ꝑuīcie recte admīstrarē
tur: socioꝝ amicorūq̄ fortune defenderent̄: ab illisq̄ hostiū iniu/
rie ꝓpulsarent̄: ac impij nostri: si iuste fieri posset: fines ꝓpagarē
tur. Qđ si non eo aīo atq̄ ꝯsilio cū exercitu in expeditōez huc per
uentū sit: cur nō domi cū nrīs rei fāiliari opaz dare quā ab initio
egredi maluimꝰ: Etenī militiā oīno nō ini re quā eā initā prode
re satiꝰ est Proinde si e nobis ꝑtim sacramēto: vt rei pu. obtparēt
rogati ꝑti volūtarij: quoꝝ maior nūerꝰ est: huc ꝓpter honores et
vtilitates q̄ ex rebus bellicis ꝓficisci solēt: venerint: qđ est ꝓ deū
atq̄ hoīm fidez qđ nobis minus cōueniret: ꝛ qđ maiorē opiniōis
de nobis cōcepte iacturā faceret: quā ꝛ eoꝝ q̄ nos miserint ꝛ no/
strā simul spē frustrari atq̄ abijcere: neq̄ eñ ex priuatis q̄squā a
deo felix fortunatusq̄ esse posset: vt nō euersa re. pu. simul ip̄e ma
ximū in bonis detrimentū accipet. Cōtra res. p. fortunata ꝛ stās
cuiusq̄ priuati incōmoda ꝛ dāna resarcit atq̄ maiꝰ inde cōmodū
prebere solet. Nō hec vos ꝑfecto viri q̄cunq̄ hoc in loco adestis
prudētissimi ꝛ mihi amicissimi: admonēdos esse existīo q̄bus ꝓ/
pter singularē prudentiā ꝛ consiliū ea nota sint oīa vt mea vobis
admonitio supflua sit. Nec vos p̄terea adeo ignauos aut timidos
vnquā ꝯgnoui vt mea vobis ad aliq̄d preclari ꝛ insignis agendū
cohortatiōe opus esset: ꝛ nō multo meliꝰ ꝑuos qđ optimū vt pru/
dētes quā vt impiti ab alijs docti eligeretis ꝛ electū a vobis dili/
gētissime seruaret̄. Sed qm̄ nōnullos audio milites timore vano
nescio quo affectus ob eūq̄ alios alias sibi domū discedendi cās
fingere. ꝛ qđ grauiꝰ est: quosdā etiaz temerarios v̄ba in vulgū ia

ctare hoc a nobis bellū non iuste suscipi. Tū vero alios ad sediti/
onē concitare: vestrū erit quisquis hic culpa ꝛ omni crimīe vacuus
fuerit: vos cōtra ꝓ re p. ex oratiōe mea ꝛ fortiore ꝛ maiore aīo ge/
rere. Atqꝫ illos oīa que ad eoꝝ honorē ꝛ decus pertineāt edocere.
Sigdē a vobis sepius ꝛ ꝓuatim quā a me semel ꝛ publice moni/
ti ad officiū ꝛ sanitatē facilius redibūt. Quas ob res illos certe sic
monere ꝛ aīo cōfirmare poteritis: ꝙ maiores nr̄i si domi vmbrati
lis ꝛ desidiose vite amatores manere voluissent: aut expeditiōes
tardando aut bella vitando: nunquam ea magnificētia qua nūc
est vrbem nostram ꝛ imperiū amplificassent: sꝫ ꝑ animi magnitu
dine oīa q̄ decebāt audere ꝛ eoꝝ que sibi placuissent cā: magnos
corpe labores tolerare ꝛ ferre equo aīo non dubitabāt: priuata cō
moda sicuti aliena aspernātes: finitimoꝝ hostiū fortunas tanqꝫ
ꝓprias sibi vēdicabāt: felicitatē nil aliud esse cēsentes quā officiū
ꝛ gloriā: calamitatē aūt ip̄os fortune bonis delinitos ac ꝓmulsos
desidere. Itaqꝫ rei. p. āplificāde cā nō illos vis hyemis: nō lōgitu
do itineꝝ: non aspitas viaꝝ: nō flūina: nō mōtes nō maria retar
debāt: nō sanguini nō vite ꝑcebant: nō recusabāt quomin⁹ vel in
extremo spū si quā opē rei p. ferre possent: expirent̄. senat⁹ aucto
ritatē. rei. p. āplitudinē. ppl'i libertatē vite anteferebāt. atqꝫ ī maria
ꝯsensiōe icredibiliqꝫ ꝯcordia oēs idē volebāt idē defēdebāt: idē sen
tiebāt. Ex his igit̄ optīs institutis cū initio pauci numero essent
que vrbis qđ oppidū non in illis ꝓmordijs vrbe nr̄a mai⁹ atqꝫ ā/
pli⁹ fuit: Latinos vicerūt. Mox sabinis supatis: Ethruscos Vol
scos Equos Lucanos Sānites subegerūt: oēm deniqꝫ breui tpis
spacio: q̄ intra alphos ꝯtinet̄: regionē in sui ꝑtātē redegerūt. Tū
demū oēs externos hostes q sibi arma intulissent ꝓfligarūt. Po
stremo q subsecuti sunt Romani ꝑsertiqꝫ patres ꝛ maiores nr̄i: il
loꝝ exēplo ꝛ emulatiōe ducti: bonis opib⁹ facultatib⁹ ac impio qđ
ab illis tūc traditū esset mīme contēti qui ignauiā ꝛ segniciē pla/
ne eoꝝ ꝑniciē negocia aūt ꝛ labores esse salutē arbitrarent̄: veriti
quoqꝫ ne ea dū iacerent. qđ plerūqꝫ reb⁹ humāis euenire solet in/
terse trita situ obducerent̄ ꝛ ꝯsenescerent: ne ve tāto sibi a maio/

ribus impio accepto vnquã nihil illi sua virtute addidisse ꝛ non multo plura ac maiora quã illi gessisse viderent̃. Quis sigillatiz recẽsere posset Sardinã Corsicã Siciliã Baleares insulas: Macedoniã Greciã Illyricũ Ioniã Bithyniã Hispanias ꝛ Africã a se deuictas Iã vero innumeras ipsis Carthaginẽses ne ad se nauigarẽt: pecunias dedissent: infinitas Philipp⁹: infinitas Perseus ne in se exercit⁹ duceret̃: Multas Antiochus: Multas eius filij ꝛ nepotes vt Romani europe limitib⁹ contẽti non vlteri⁹ impium ꝓpagarẽt. Sed illi ignobili ocio ac securis diuitijs gloriã ꝛ impij amplitudinẽ preposuerũt. O dij imortales quã magnũ fuit illos p̃claros viros ex taz paruis initijs imperiũ ad hoc fastigiũ ꝓducere: tot populos supare: tot nationes subigere: magno sẽp aīo ꝛ infracto se gerere: nullo fortune impetu cõmutatiõe ue nulla calamitate moueri. Cuius aĩ moꝝ virtutis constãtie pietatis ingenij fuerunt ꝛ sunt quoqꝫ nostri tp̃is hoĩes nobis quidẽ natu maiores qui adhuc vita frunt̃ qui cũ maioꝝ cõsuetudinẽ ac studioꝝ modũ ex quibus bona acquisita cõseruarent̃ optimũ esse statuissent multa eoꝝ que erãt confirmarũt multa insuper adepti sunt. Quid eñ in singl̃is enarrãdis morari otz. Cretã Puntũ Cyprũ Epiꝝ vtrosqꝫ siros vtrosqꝫ Armẽios Arabes ꝛ Palestinos ac oẽs fere toti⁹ asie ppl̃os eoꝝ virtute huic ĩpio additos: qb⁹ nũc dñamur: cũ antea ne illorũ quidẽ nomina nobis maioribusqꝫ nostris audita fuissent. Alia alijs concessa sunt vt inde ꝓuentus honores opes facultates redirẽt ꝛ socij in officio continent̃. Cum igit̃ tot exempla ante oculos habeamus: nobis diligẽter cauendũ est ne res maioruz gestas ꝛ preclara facinores dedecorare aut patriã virtutẽ huiusqꝫ imperij dignitatẽ proijcere in animũ induxerim⁹ quanta nobis turpido quantũ dedecus quanta labes esset nolle in optimorũ maiorum nostroꝝ vestigijs insistere ꝛ nõ conari ꝓ virili parte illorũ virtutes emulari ꝛ imitari Neqꝫ eñ nobis qualis alijs qui nunquã tali prediti fuerũt potẽtia: consilia ineunda sunt. Is nanqꝫ ocio frui ꝛ tuto atqꝫ securis alioꝝ imperio ꝛ legibus parere licet. Nobis autem ꝛ labores suscipiendi ꝛ oĩa mili-

tie onera ꝑ libertate rei pub· subeūda sunt· Quādo quidem bo/
na ab omnibus certe expetunt̄ ⁊ optantur: ꝓpter eaqꝫ qui re ali/
qua excellit singulari: ab emulis ⁊ inuidis odio plerunqꝫ habet̄·
Atqꝫ inde perpetua semꝑ inferioribus cū prestantioribus ⁊ virtu
te excellētissimis ꝯtrouersia: siue potius dixeriꝫ simultas ⁊ atrox
bellū intercedit· Oportuit itaqꝫ nos si molestijs curis negocijs so
licitudinibus vacui degere voluissem⁹: nihil ab initio alijs pre/
stare nec tā amplo potiri imperio: quā partis postea tātis opib⁹
ociosos esse ⁊ ad pericula subeūda timidos· Fato certe nobis da/
tum est vt vel alijs fortiter imperem⁹ vel nobis prorsus ꝑeunduꝫ
sit· Quoniā qui tantā dignitatē ⁊ tam insigneꝫ imperij maiesta/
tem ꝑuenerint: hos priuatos sine periculis viuere posse fieri ne/
quit· Parendū est domine fortune que sepius virtutis comes ha
bita est Neqꝫ ipa que ⁊ vobis ⁊ mihi precipue ꝓpitia est: ⁊ que de
niqꝫ apud nos oīes Romanos sponte sua manere cōsueuit: vsqꝫ
quaqꝫ repellēda· Quod omnino sic futurū est. Minime arma abi
cienda: nequaquā ordines deserendi: nequaquā domi pigris et
inertibus sedere licet: aut apud populi Romani socios frustra er
rare· Verꝫ arma semꝑ manibus tractanda sunt· hoc nanqꝫ modo
pax seruabit̄· Tuꝫ belli officia periculis ⁊ capitū discrimīe obeun
da. Sic eīm bellū non sꝑ geret̄. Ad hec socijs amicisue auxiliū pe/
tentib⁹ etiaꝫ sine occasione aut oportunitate ꝯpitulāduꝫ est· Naꝫ
hoc pacto multo plures habebim⁹ aīo ꝓmptos ⁊ ad pericula pro
nobis subeūda alacriores· Neqꝫ porro ijs qui bella inferre cupiūt
ꝑmittere debē⁹. Siqdē ea sola re nos īiuria lacessere audebit nēo
Qđ si deoꝝ qſpiā nos: vt spo ⁊ ꝯfido: ad hec agēda adiuuerit: ne
mo vnqꝫ nob̄ ita facile in reliquū insidias faciēdi aīm hēbit ⁊ oī
b⁹ q̄ pta fuerit bona: tuto in ꝑpetuū fruēdi facultas dabit̄· O vo
cē illoꝝ ignauā ⁊ mīme Rōano hoīeꝫ dignā: q nobis ocio vten/
dū dixerint· Habuissent· saltem isti homines incōsiderati apud
quos recti honestiue rō nullo est momēto aliquā id dicēdi lauda
bilē vel ꝓbabilē sane cāꝫ· Nā si his qui multa possederint: a pluri
b⁹ īsidias fieri nēce est hoꝝ vtiqꝫ īpetui ⁊ prauis coeptis ꝑueīri cō

uenit. Atqꝫ sicut amicos beneficijs superare debemus ita nos ab inimicis maleficio vinci mīme oportet: cū id qđ illis facere desi/nas tibi nihilo secius ab illis factū iri pro certo habeas. Preterea nemini dubiū est eos qui cutis ꝛ oīni solicitudine solutū viuendi gen⁹ elegerit. multū de re familiari ꝑdidisse. Ecōtrario illos fortunatos ꝛ felices ꝑspici licere qui bella cū alijs iuste gerēdo occu/pari fuerint ꝛ laboribus semꝑ intenti. Nemo eñ qui suis veret̃ rebus aliena sibi vēdicare in animū inducit. Quoniā iste fortunas amittēdi metus magna ex parte homines a solicita ꝛ diligenti rerū inuestigatione que ꝑ gloria ꝛ decore faciūt retrahit ꝛ cohercet Quia nimia vti in sit is rebus vel diligētia vel cautione: homīs est nihil de dignitate: nimiū de periculo excogitantis. Omnes eñ preterea nationes seruitutē ferre possunt: nr̄a ciuitas nō potest: nec vllam aliā ob causam nisi ꝙ ille laborē dolorēqꝫ fugiunt: quibus vt careāt oīa ꝑpeti possunt. Nos ita a maiorib⁹ institu ti atqꝫ imbuti sum⁹ vt oīa consilia atqꝫ facta ad virtutē atqꝫ dignitatē referam⁹. Quid tum: Ec quis nos semꝑ aliquid adipisci atqꝫ impij nostri opes augeres augere oportere neget: Nō mēoria tenetis ea quoꝝ partim fama accepistis: partim ipi vidistis nul/lā.s. in italia prius gentē rei.p. nr̄e insidias tēdere destitisse quā bella nr̄i maiores in illoꝝ finibus gerere cepint. Non añ Epiro/tas quā Roman⁹ in grecā traiect⁹ est exercit⁹: Nō philipp⁹ quoqꝫ magnas in italiā copias ducturus fuisset. nisi a nr̄is pri⁹ illi⁹ cōsilijs preuentū fuisset: ꝛ ei parē gr̄az retulissent iniuriaqꝫ eū ꝑmeritis affecissent: Nō Perseus nō Antiochus nō Mitridates idez nisi multo añ ab iniurijs ꝓhibiti essent: tētassent: Sed quis reliqua ꝑstringere orōe valeret: Carthaginēses oīno donec a nobis in affrica nihil incōmodi accipēt in italiā nauigare: agros incursare: oppida dirripe. Atqꝫ paꝝ tandē abfuit qui vrbē ipaz vi expugnauerint. Postea vero quā a nr̄is in illoꝝ finib⁹ bellū geri coe/ptū est: ex italia aufugerūt. Idez de gallis dicēduz videt̃: qui dū Romani cis alpes tantū manerēt: illas sepi⁹ supare magnā italie partē preclari eā ferro incēdioqꝫ vastare nō dubitabāt. Ut aūt no

stri e finibus cũ exercitu egrediẽdi ꝛ bellũ illis vltro inferẽdi, ani/
mũ ceperunt ꝛ bona illoꝝ agri pars ferroq̃ȝ igneq̃ȝ cõsumpta fuit:
nõ ampli⁹ vllas in italia preterq̃ȝ semel illoꝝ copias esse ꝛ nostris
ceruicib⁹ imminere sensimus. Hec cũ ita se habeãt quicũq̃ȝ bella
nobis gerẽda negauerit: is nil aliud quã nõ locupletari nõ alijs
ĩpare nõ liberos nõ deniq̃ȝ Rõa nos esse oportere dixerit. Ut igit̃
si q̃s id cõtra honorẽ contra existiationẽ contra oĩa deniq̃ȝ cõmo
da vestra ꝓnũciasset eũ minime ferendũ: sed e vestigio tollendũ
de medio vobis in aĩo fuisset. Simili mõ a vobis quorũdaȝ teme
rarioꝝ loquacitas ꝛ pcacitas obiurgãda ꝛ omni modo reprimẽda
est illoꝝ verba paruifaciẽdo ac rem ĩpaȝ ꝛ decoꝝ recta mẽte ꝛ iudi
cio ppendendo ob hãcq̃ȝ vnam rẽ vestra sentẽtia a nullis imꝓba
bit̃ q̃netiã summis efferet̃ laudibus: cũ vobis ꝛ rei. p. maxie pro/
fuisse visa fuerit. Si quis aũt minus a nobis hoc bellũ ꝓpterea su
scipiẽduȝ esse cẽsuerit q̃ꝺ de eo neq̃ȝ ad senatũ relatũ: neq̃ȝ a sena/
tu populoq̃ȝ Romano decretũ sit: is secũ reputet velim ꝛ oĩ co/
gitatione cõsideret: demũ inuenerit belloꝝ omniũ que vnquã ge
sta fuerint: alia preparata ꝛ multo ante indicta fuisse: alia de im/
pulso ꝛ paruo temporis momẽto coorta. Quecũq̃ȝ igit̃ domi ciui
bus ocio fruentib⁹ vel rumor attulerit vel p legationẽ nũciata fu
erint ea ad consiliũ delatũ ꝛ consultatũ iri ꝛ rẽ suffragijs cõmitti
deberi. Tũ postea bello decreto ꝯsulis aut imꝑatoris iussu copijs
egrediendũ esse. Que vero foris ꝛ militãtibus nr̃is ex improuiso
sese obtulissent: ea nequaq̃ȝ in expectatõe sententiaꝝ vrbanaꝝ po
ni oportere: sed p legatos aut pretores aut procõsules administra
ri. atq̃ȝ oĩbus rebus prout visum fuerit ꝛ temp⁹ ꝛ vsum ꝛ rei mi
litaris scientiã postulare antequã occasio desit: occurrendũ. Cur
vos igit̃ huc senatus populusq̃ȝ Romanus misit: Cur me statim
post consulatũ egredi iussit cuȝ magistratu: quod antea nulli cõ/
cessum fuit: quinquẽnali ornatũ. Tum etiã tantis copijs muni/
tum: quasi vero nobis bella gerẽda non existimauerit. Nequaq̃ȝ
eñ vt sine cã ꝛ frustra alerẽur: aut socioꝝ oppido circumeũdo ill̃
quã hostibus grauiores essem⁹. Minime hoꝝ causa huc ventum

diterit etiã quiuis rex imperitissim⁹. Quinimo vt nostris presi-
dio: hostibus aũt terrori ⁊ detrimẽto essemus. Postremo quid qꝺ
tãta multitudine atqꝫ sumptu dignũ esset: gereret̃. Interim igit̃
⁊ hoc ⁊ quocũqꝫ aliud occurrerit bellũ ꝑ nos suscipi administrari
atqꝫ geri licet. Atqꝫ prudẽtissime ab his cautũ est qui nostro iudi
cio ⁊ arbitrio quib⁹ cuꝫ bellũ gerendũ sit necne ꝓmiserint. Nec id
suffragijs discutiẽduꝫ voluerint: qꝑpe cũ neqꝫ socioꝝ res tã lon
ginquo locoꝝ interuallo vllo pacto cognoscere neqꝫ in tp̃e ad resi
stendũ hostibus iã apparatis presto esse potuissent. Proptereaqꝫ
nos belli ⁊ iudices ⁊ administratores missi sum⁹ ac hic in custo-
dia tanquã specula collocati vt vacuũ metu populũ Romanũ vi-
gilia virtute ⁊ ꝓuidentia reddam⁹. Utqꝫ vel aptis nr̃is hostib⁹
vel tanq̃ꝫ in furto dep̄hensis arma subito moueam⁹ Quod mini
me incõsulte mĩme temere a nobis aget̃. Sed huic semꝑ rei cura
ra diligentia studiũ vigilãtia opa consiliũ adhibebit. Nosqꝫ oẽs
q̃dem simul id facere debem⁹ que erat non mõ apud maiores no
stros: sꝫ etiã nuꝑ summa laus militũ vigilare cogitare adesse aio
semꝑ aliquid pro re. p. aut facere aut dicere. Deniqꝫ si pace frui vo
lumus bellũ gerendũ est: si bellum omittem⁹ pace nunquã frue-
mur. Qꝺ aũt vestrũ nõnulli quos esse in exercitu ꝓplures sen
tio: ptim Ariouistũ antiquũ amicũ: nũc aũt inimicũ esse admirã
tur ꝑtim etiã timent. iccirco mihi plus admiratiõis dat̃ quo ma
gis istos in cõsiderate ⁊ imprudẽter moueri audio. Nã si amicus
cur timẽdus: si inimicus cur amãdus. Uex mea in vtrãqꝫ parteꝫ
sentẽtia accipi probariqꝫ potest. Nã si multis magnisqꝫ a me bñfi
cijs affectus cũ opa mea ⁊ summa cõtentione a senatu populoqꝫ
Romano cũ id gracie vel amicicie nullũ petẽdi aditũ haberet: rex
⁊ amicus populi Romani appellat⁹ sit: qꝺ paucis nisi ob summa
in rẽ. p. merita cõtingere cõsueuit: eũ propterea cognitis nr̃is po-
stulatis ⁊ eq̃tate cõditionũ ꝑspecta: ab officio discessuꝝ aut ĩ nos
admissuꝝ aut nr̃aꝫ populiqꝫ Romani grãꝫ repudiatuꝝ arbitrari
debet nemo. Qꝺ si ei⁹ furor ⁊ amẽtia vt coepit: vlteri⁹ ꝓgrederet̃
cũ malis male faciendũ: de bõis aũt sꝑ bene merendũ sit: Cumqꝫ

apud huc beneficia pro maleficijs ꝛ malefitia pro bñficijs haberi intelligã: non min⁹ libẽter ei⁹ amiciciã rei. p. cã neglexerim quã ei ob rẽ. p. populi Romani beniuolentiã cõciliandã curaue: iꝫ: Nã cũ id cuius cã amici inter se ꝯciliant: officia studia amoꝛ desinãt amicicia quoqꝫ tollat̃ necesse est. qđ illi merito accidere posse vi/ deť: cum maxis alijs de causis tũ ea precipue qđ amãter a me scꝫ amico magistratu dignitate virgis fascib⁹ de re cõi ad colloquiũ venire inuitat⁹ recusauerit nulla vel valitudinis vel alius rei cã impeditus. Ac german⁹ barbar⁹ insolens ferus supbe legatos no stros hui⁹ exercitatus ꝑncipes contẽpsit reiecit: ignomiose repu/ diauit: ꝯtũeliose repulit. Atqꝫ qđ min⁹ tolerabile est: nõ dicãme sꝫ populũ nõ populũ: sed senatũ: nõ senatũ: sed reꝫ. p. ꝛ vos oẽs cõ militones ad se ꝑspicite q̃so arrogantiã: si qd nobis Romanis a se barbaro opus esset ire iussit. que indignitas qđ Romani pp̃li dedec⁹ est istuc pati ꝛ ꝑmittere istuc sceleris inultũ aut impugne abire: que oĩa argumẽto sunt eius male mẽtis mali animi ꝛ velle vlterius in heduos fideles nr̃os socios a quibus oĩbus bellis q̃ s nobis olim in gallia gesta sunt subleuati fuim⁹: hostiliter seuire ꝛ crudeliter vti. Quoꝝ filios iste latronũ dux ꝛ imanis fera quo/ tiens a matrũ sinu atqꝫ cõplexu ad stupꝛa ꝛ cedẽ euellit: quot ĩge nuos nobiles verecũdos pudicos adolescẽtes obsidiũ noĩe ad q̃m qꝫ sui libidinẽ ꝛ effrenatũ appetitũ paratos apud se in seruitute ꝛ vinclis crudelissime detinet. Refugit aĩm⁹ reliq̃ dicere q̃ exẽpla ꝛ cruciat⁹ in eos q min⁹ ad eius volũtatẽ atqꝫ nutũ rẽ admĩstraue/ rint: edit. Quare pro pietate fide pro oĩ deniqꝫ officio huiuscemo di iniuria ꝛ cõtumelia ab heduis ꝑpulsanda. Qm̃ ꝛ dij ĩmoꝛtales min⁹ etiã ill⁹ bona ꝛ facultates cõcedere ꝯsueuerit quos ad hoĩm vtilitatẽ ꝛ cõeꝫ quasi saltẽ ea nõ ꝯferre ĩtellexerint Liberatis hedu is liberabimur quoqꝫ magno ĩcõmodo ꝛ futuro ꝑiculo nequaquã mediocri: sꝫ vehemẽť extiescẽdo: qđ rei. p. nr̃oqꝫ capiti ĩpendet. nã iste deuicta oĩ gallia ꝛ pp̃lis in ſuitutẽ redactis stati in italiã. sic Cimbꝛi ꝛ Teutõi fecerũt ꝯcẽderet. Cui rei satis indicio sũt pecũie eq viri arma copie taꝫ eq̃stres q̃ꝫ pedestres cis ꝛ vltra renũ nõ ad

galloꝝ belluz ꝑnicieue sicut simulat: quos ita debilitauit ⁊ fregit vt eos debellari paruo etiā militū numero nulli⁹ negocij sit: sed in nos nostrāq; rem.p. cōpate: que metuo si hoc tpe consilio lapsi fuerim⁹: ne ille breui tpe nimis multe esse videant̃ neq; cū volue rim⁹ illis postea resistere possim⁹. Accedit eius animi cōscientia cum iaz ꝑ se nobis criminis suspectū faciat: nec sicut antea ad im peratū veniat ⁊ vltro iam amicicie renūciet vtpote discordie ⁊ fu turi belli initiū prebens. Qđ si Romanos nos esse meminerim⁹ non fugiemus. Quid eñ nobis verendū aut dubitandū est cum istis cōgredi ⁊ cōgressos etiaz supare: Non satis supq; satis mēo ria patrū nostroꝝ planū factum est quātuz isti in re militari vale ant: Pro dij immortales vbi est ille mos ꝟtusq; maioꝝ: Nō Cim bros ⁊ Teutonos ei⁹ generis hostes. C. Marius vir fortissimus vna cū copijs Q. catuli procōsulis magna militū gloria supauit: Nō ex his quoq; magna multitudo qui se xpo ⁊ Spartaco serui lis tumultus auctorib⁹ ⁊ ducibus cōiunxerūt a. P. Crasso pretore fusa fugataq; ⁊ ad internitione cesa: licet illi fortiores ⁊ firmiores istis fuissent ꝓpter vsuz ⁊ pugnādi sciētiam quā in seruoꝝ nroꝝ exercitu didicerant: sed tñ a nostris ꝑseuerantia grauitate ꝯstan tia qua nil ad aliquid magni ꝑficiendū melius est: victores victi fuerūt q̄ nobis quondā inermes sine causa terriori fuissent. Nec etiā est cur istoꝝ victoria aduers⁹ Heduos adepta vos magnope moueat quo vestre ꝟtuti diffidendū sit. Hos nāq; arte ⁊ dolo po tius quā virtute inquirēdo supatos reperietis. Cū ariouistus na ct⁹ occasionē quā diu expectauit: eos diuturnitate belli defatiga tos domū ꝓficiscētes sine ordine palātes dissipatosq; cū eoꝝ ꝓfe ctio similis fuge videret̃: ⁊ vnusq̄sq; tumultuarie primū itineris locū peteret: tūc castris egressus q̄ antea se ꝯtinuisset ⁊ pugnādi potestatē nō fecisset: in itinere miseros sub sarcinis impeditos nō armatos nihil minus quā id sperātes de improuiso adortus vice rit fugiētes cū primi qui ꝓcul a piculo viderent̃: vltimis auxiliū ferre nollēt ⁊ se fuge mandarēt. Supastis heluetios a quibus isti sepius etiā in suis finibus victi fuerūt: ⁊ hos vincēdi aīm ⁊ spem

demittitis qui vobis mĩme aut sciẽtia aut arte aut vsu pares esse poterũt. Nec arti aut fraudi sicut in Heduos: ita contra vos mili tes rei militaris pitissimos locus oĩo erit quoꝝ virtutis fama ex supiore bello non modo nostros: sed etiã ad extremas orbis terra rum gentes ⁊ natiões puolauit. Non vox mihi credite: non trux aspectus vllos vnq̃ hoies occidit. Nec victoria magis virib⁹ quã consilio patit̃. Nec vlle deniq; res magne corpore potius quã ani mo gerunt̃. Deniq; hoc p certo habete vobis doctis cũ imperi tis: armatis cũ inermibus italis cũ barbaris: prudẽtibus cũ teme rarijs vel bellandũ vel preliandum esse. Non possint illi etiã non graui reprehẽsione digni videri q imperatoris diligẽtia ⁊ officio diffidant: ac nobis arrogãter prescribere ausint: qđ cuz rez frumẽ tariã nobis defore: tum etiã itineꝝ difficultates atq; viaꝝ angu stias se timere dictitẽt: ⁊ nostra quasi intima cõsilia scire cupiant An quisquã vestꝝ sibi persuasuz habere posset me omniũ commo doꝝ vestroꝝ autorez principẽ ⁊ ducez nisi exploratis expeditis tu tisq; itineribus ac re frumẽtaria satis puisa vos aliquo ductuꝝ es se cui salus ⁊ incolumitas vestra quã sua maiori cure sit ac solici tudini ⁊ qui deniq; se honoris dignitatisq; vestre non modo fau torez sed semp amplificatore prestiterit ⁊ prestabit. Nam licet etiã frumentũ quod publice nobis Sequani Leuci Lingones eorũq; socij affatim sum ministrare polliciti sunt: nos defecerit: nõne ta men iam in agris frumẽta matura sunt que nobismet inde libere ⁊ sine vllo periculo sumere licet: vt vos rei frumẽtarie penuria pre mi minime dubitare possitis: Ad hec si interiorẽ tunicam consili orum meoꝝ consciã esse scirem: statim eã conscissam ⁊ laceratam abijcerẽ. An non vobis satis documento est hoc in vexillo Mino taurus: qui sicut in laberinto ipse latuit ita eo consilia nostra mi nime aperta esse oportere indicatur. Quare quod militũ offici um est: vos peragite quod imperatoris mihi permittite. Qui cõ tra agit id nimiũ diffidẽtis: hoc nimiũ curiosi. Atq; vt de itinere breui iudicare possitis: etas quod a me non tam cito faciendum fuerat: quo vtruz maioris apud vos fortitudo ⁊ gloria an metus

ꝛ ignomīa momenti sit: cognoscat̄: castra mouebo: Ac si me nemo sequat̄ solis cum decime legionis militibus viris fortissimis ꝛ fidelissimis omniqꝫ virtutū genere ornatissimis proficiscar. Eosqꝫ loco cohortis pretorie habebo ꝛ a me semper equa pro meritis premia accipient. Quod autem nonnulli dixerint dicto audientes non fore nec signa laturos: non hac certe re multum commoueor Quoniā si res male gesta fuerit: spero me ob innocentiā vite ex bellis superioribus perspectā omni crimine vacare: In vos autē omnē culpam reiectum iri. Equidē quantū in me erit vel imperatoris in regendo vel militis ī pugnādo officiuꝫ prestabo: sūmisqꝫ viribus cōtendam vt res publica mihi vel viuo vel mortuo gratias agat ꝛ omnes intelligāt ac in reliquum memoria teneant: non a me sed a vobis rem publicā proditaꝫ. Ita nūc deos deasqꝫ omnesqꝫ testor: Teqꝫ Roma hoc extremo: si ab his deseror: tempore appello: Roma orbis terrarū caput: Roma commune omnium patrociniū: Roma virtutū ꝛ glorie columen: vt si tibi quod omen deus auertat: aliquid aduersi acciderit: non a me: sed ab his penas repetas quorū singulari fidei te tuos ciues curiam senatum cōmiseris et ipi postea imperatorē tuum contra ius fasqꝫ deseruerint. Quod ne aliquādo de vobis dici possit cōmilitones summopere nitendum est Quo ore ciues: si culpa vestra aliquid admissum fuerit: vos poteritis: quibus illi vicissim vos oculis intueri. quem vestrum illi non oderint: Que enim vita iucunda sit: q̄ cū ignominia ꝛ infamia degit̄. Enīuero graue ac ꝑ molestū est sine honore aut dignitate aliqua viuere ꝛ apud ciuitatis ordines vniuersumqꝫ populum Romanum cum dedecore ꝛ infammia versari quam mortem rectius quam vitaꝫ appellauerim Quare vos pro pristina ꝩtute vestra ꝛ antiqua rei militaris gloria gerite: ac tales vos quales rei publice fore promiseritis prestate: pergite constanter: vt cepistis: ne illius stipendia male meruisse vnquam videamini. Factis commendate nomen vestruꝫ immortalitati. Decus in virtute positum sit: que maxime splendet: ob summa in rē publicam beneficia. Moueat vos honestum: moueat vos vtile:

mouea:t gloria:moueat res publica:moueāt deniqꝫ parentes vro
res liberi qui omnes imbelles ⁊ imbecilli capillo manibusqꝫ paſ-
ſis fletu merore ⁊ lachrymis toto ore aſperſo auxiliu m implorant
a vobis petūt:orant:miſerabiliter ſupplicāt:vt ſi opusfuerit ꝓ pa
tria pro penatibus tam publicis quam priuatis fortiter pugnetis
ne aut res publica aliquid detrimenti capiat aut ipſi a terrimis
hoſtibus ⁊ victoribus Barbaris in Rapinam in ſeruitutem ince-
dem trahantur. Que omnia illis niſi virtute veſtra prouideritis
euenire neceſſe eſt. Deniqꝫ in victoria rei publice omniumqꝫ no-
ſtrorum ſalus ⁊ incolumitas conſiſtit. Atqꝫ ac vna re. nos deorū
immortalium templa nos muros pomicilia ſedeſqꝫ populi Roma
ni penates aras focos ſepulchra maiorum nos leges iura liberta-
tem coniuges liberos patriam defendemus. Sin vincimur om-
nia contraria vrbis vaſtitatem ſacrorum confuſionem edificio-
rum ruinam templorum euerſionem bonorum direptionem rapi
nam noſtrorum cedes:ſeruitutem incendia iugulationes crucia-
tus tormenta ſentiemus. Quare in vobis eſt bonū ne an malum
eligere malitis. Nam victoribus libertas ⁊ gloria parta eſt:victis
autem ignomina ⁊ mors expoſita.

Litauicus.

Quod tua Romano Cesar monumenta leguntur.
Gymnasio: et cunctis fortia facta placent:
Vel quod facunda castigas voce cohortes:
Hoc fecit docto Brentius eloquio.

Franciscus.

Incognitam diu latinis nobilem
orationem Cesaris.
Greceqz scriptam: sed prope extinctam situ
animauit Andreas meus.
Iuuenis disertus doctus et per quam bonus.
Quid queso: que porro laudabit:

M. Lucius.

Scripta quidem grece: sed nondum nota latinis.
Cesaris in castris contio clara fuit.
At nostram fecit preclara Brentius arte.
qui nondum quiutam complet olympiadem.
Lectores iuueni pro munere reddite grates.
Iam meliora dabit: sit modo vita diu.

Ambrosius.

Quem muse Clariteseqz contioni.
Diui querere Iulij nitorem:
Solers addidit ille litterator.
Qui nunc ausonijs professor oris.
Lustrat euganeos legens penates.
Nostros Brentius atticosqz lusus.

